

Edvard Munch og spanskesyken

Edvard Munch (1863–1944) ble antakelig angrepet av spanskesyken i årsskiftet 1918/19. Da han begynte å komme seg, tegnet og malte han flere selvportretter der han er tydelig merket av sykdommen. Hos Munch var sykdom og død viktige temaer. Det er derfor ikke overraskende at han brukte egne pasienterfaringer fra den store influensaepidemien.

Jacob Klafstad

jacobklafstad@tele2.no
Amund Hellandsvei 2c
1165 Oslo

Erlend Hem

Avdeling for atferdsfag
Universitetet i Oslo

I Munchs biografi står det at han flere ganger var rammet av «influenza», en hjemmelaget diagnose som han ofte og nok så ukritisk brukte (1). I mange tilfeller dreide det seg antakelig om annen akutt luftveissykdom. Men 55 år gammel ble han trolig rammet av en reell influensasykdom. Spanskesyken herjet over hele verden 1918–19. Mellom 14 000 og 15 000 personer døde trolig som følge av pandemien

i Norge, og ca. halvparten av befolkningen antas å ha blitt smittet. Dødeligheten var mange ganger så høy som det en vanlig influensaepidemi fører til (2).

Munch laget minst tre malerier, ett litografi og en rekke skisser med motiv fra rekonvalesensen etter spanskesyken. Han er visstnok én av få som laget kunst basert på denne pandemien (3). Mest kjent er «Selvportrett i spanskesyken» (fig 1), som er betegnet som et av hovedverkene i hans kunst (4). Munch sitter i en stol ved siden av sengen med kroppen i profil, hendene ligger slapt i fanget og ansiktet er vendt mot tilskueren (4). Her har han lyktes i å gi influensasykdommen et «ansikt». Bruk av mye gult og hvitt og ansiktstrekk som nærmest er utvisket i all blekheten, formidler klart sykdomstegn og utmattelse. Kunsthistorikeren Jens Thiis (1870–1942) mener at ansiktet vender seg skarpt og sint med mysende blick mot den inntredende, eldet, skjegget og forsømt under sykdommen. Interiøret taler med den uryddige sengen, kurvstolen, den vatterte dyppbrune slåbroken og det grønnlige pleddet (4).

Rolf Stenersen (1899–1978) har i sin bok om Munch omtalt portrettet: «I en lenestol med et teppe over seg sitter han gammel og matt. Munnen er åpen. Han gisper.» Stenersen refererer det som skal ha vært en samtale om maleriet. Munch spurte den unge kunstsamleren:
«– Virker det kvalmt?
– Hva mener De?
– Kjenner De lukten?
– Lukten?
– Ja, ser De ikke det er på nære nippen, jeg råtner?»

Ifølge Stenersen var det å dø for Munch



Figur 1 Edvard Munch: *Selvportrett i spanskesyken*, 1919, olje på lerret, 150 × 131 cm. Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design. © Foto Jacques Lathion/Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design. © Munch-museet / Munch Ellingsen gruppen / BONO 2010



Figur 2 Edvard Munch: *Selvportrett etter spanskesyken*, 1919, olje på lerret, 59 × 73 cm. Munch-museet. © Foto Munch-museet. © Munch-museet / Munch Ellingsen gruppen / BONO 2010



Figur 3 Edvard Munch: *Selvportrett med skjegg*, 1919, litografi, 42 × 61 cm. Munch-museet. © Foto Munch-museet

også det å råtne og falle sammen. Det var å gli bort i noe vemmelig og gruffullt (5).

Senere i sykdomsforløpet

Det andre maleriet har tittelen «Selvportrett etter spanskesyken» (fig 2). Antakelig er dette laget noe lenger ut i rekonvalesensen (6). Han sitter ikke lenger i kurvstolen, han har fått på seg vanlige klær og har latt skjegget gro (7). Lyset slipper inn av vinduet, rommet lives opp av et fargerikt teppe, bøker og et bilde i bakgrunnen henspiller på en pasient som har vendt tilbake til livet (7). Men det er ingen tvil om at han, etter maleriet å dømme, fortsatt er svekket –

blanke, lett injiserte øyne og rødmusset ansikt som etter et hosteanfall (?). Munch laget også et litografi av samme motiv (fig 3) (8–10).

Det ble sagt at svake lunger lå til Munch-slekten (1). I barndommen skal han ha vært plaget av kronisk astmatisk bronkitt, og hadde flere alvorlige anfall av revmatisk feber (11). I sin kunst kretset han stadig rundt sykdom og død. Han laget også et tredje, mindre kjent maleri fra influensapandemien. Det kalles «Selvportrett etter spanskesyken» (fig 4) (12). Det finnes få opplysninger om det, men vi ser at han er tilbake i kurvstolen – fullt påkledd og med helskjegg.



Figur 4 Edvard Munch: *Selvportrett etter spanskesyken*, 1919, olje på lerret, 60 × 90 cm. Museum für Kunst und Kulturgeschichte der Hansestadt Lübeck, Museum Behnhaus. © Foto Munch-museet. © Munch-museet / Munch Ellingsen gruppen / BONO 2010. Det ble beslaglagt som «entartet» i 1937, men tilbakeført til museet i Lübeck i 1939 (12).

Avslutning

Spanskesyken var en verdensomspennende pandemi som kom i flere bølger. Munch ble rammet i en av disse, men overlevde uten men (13). Han kom til å leve i nærmere 25 år til og fortsatte å skape kunst helt frem til han døde i 1944, 80 år gammel.

Oppgitte interessekonflikter: Ingen

Litteratur

1. Næss A. Munch: en biografi. Oslo: Gyldendal, 2004: 257–63.
2. Store norske leksikon. Spanskesyken. www.snl.no/spanskesyken (1.7.2010).
3. Southgate MT. The cover. Self-portrait after the Spanish influenza. *JAMA* 2005; 294: 1733. <http://jama.ama-assn.org/cgi/content/full/294/14/1733> (1.7.2010).
4. Thiis J. Edvard Munch og hans samtid: slekten, livet og kunsten, geniet. Oslo: Gyldendal, 1933: 316–8.
5. Stenersen RE. Edvard Munch: nærbilde av et geni. Oslo: Sem & Stenersen, 1994: 59–60.
6. Woll G. Vita brevis ars longa: Munchs selvportretter som kunstnerisk overlevelsesprosjekt. I: Ugelstad JS, Wichstrøm A, Messel N, red. *Portrett i Norge*. Oslo: Labyrinth Press/Norsk folkemuseum, 2004: 38–51.
7. Prelinger E. *After the Scream: the late paintings of Edvard Munch*. Atlanta, GA: High Museum of Art/New Haven/Yale University Press, 2001: 68–70.
8. Woll G. *Edvard Munch: the complete graphic works*. London: Philip Wilson Publishers, 2001: 378.
9. Væring R, red. *Edvard Munchs selvportretter*. Oslo: Gyldendal, 1947: 100–5.
10. Müller-Westermann I. *Munch själv*. Stockholm: Moderna museet, 2005: 136–41.
11. Lande M. *Edvard Munch – hans liv*. www.munch.museum.no/content.aspx?id=13 (1.7.2010).
12. Woll G, red. *Edvard Munch: samlede malerier*. Bd. 3: 1909–1920. Oslo: Cappelen Damm, 2008: 1186–8.
13. Harris JC. Self-portrait after Spanish flu. *Arch Gen Psychiatry* 2006; 63: 354–5. <http://archpsyc.ama-assn.org/cgi/content/full/63/4/354> (1.7.2010).

Manuskriptet ble mottatt 14.12. 2009 og godkjent 1.7. 2010. Medisinsk redaktør Anne Gitte Hertzberg.